

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКАЛІЗАЦІЇ КОГНІТИВНИХ ОЗНАК КОНЦЕПТІВ “LANGUE”, «МОВА», «ЯЗЫК» У ФРАНЦУЗЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ

Фанагей Тетяна Миколаївна,
аспірантка 2-го року навчання
кафедри романської філології і перекладу
Запорізького національного університету
tetianafanahei@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8508-923X

Мета. Стаття має на меті дослідження особливостей лексикалізації когнітивних ознак досліджуваних концептів у французькій, українській та російській лінгвокультурах за допомогою аналізу фразеологічних одиниць із словами-репрезентантами *langue*, *мова* та *язык*. Об'єктом цього дослідження є концепти “langue”, «мова» та «язык», а його предметом виступають фразеологічні одиниці з лексикалізованими у них образними ознаками цих концептів.

Методи. У статті визначено методологічні особливості структурного принципу відбору фразеологічних одиниць, семіотичного аналізу та методу лінгвокультурологічної реконструкції. Також наведені визначення таких ключових понять, як концепт, концептуалізація та лінгвокультура.

Після вибірки матеріалу дослідження за структурним принципом, проведено семіотичний аналіз виокремлених фразеологізмів для їх віднесення до відповідних доменів концептів “langue”, «мова» та «язык»; використано метод лінгвокультурологічної реконструкції для співвіднесення образних компонентів фразеологізмів та їх значення із відповідними лексикалізованими когнітивними ознаками концепту. Далі проведено зіставний аналіз отриманих результатів у французькій, українській та російській лінгвокультурах.

Результати. Усі результати дослідження наглядно представлено у підсумкових таблицях. Виявлено, що всі три досліджувані лінгвокультури мають тільки одну спільну когнітивну ознаку – вербальність, що доводить, що мова у різних лінгвокультурах перш за все є засобом вербалізації та спілкування. Українська та російська лінгвокультури також мають серед спільних когнітивних ознак (не)порозуміння, ідентифікацію та пошук, які демонструють, що для носіїв цих лінгвокультур мова також є засобом порозуміння та ідентифікації. Далі виокремлено та проаналізовано низку специфічних для кожної з трьох лінгвокультур когнітивних ознак (українські – «ментальність», «періодичність», «динамічність», «бажання», «емоційність», «здатність», «початок», «контроль», «успішна розмова», «зіпсована розмова», «логічність», «таємничість», «актуальність», «влучність», «небагатослівність»; російські – «кількість», «володіння» та французькі – «материнство», «національність», «вік», «репродуктивність», «догматичність/стереотипність», «арготичність», «манера висловлювання», «мистецтво», «божественність», «індивідуальний стиль автора», «уживання», «тиранія», «деревина» та «зелений колір»).

Висновки. Виконане дослідження фразеологічних одиниць із словами-репрезентантами *langue*, *мова*, *язык* дало змогу виявити низку спільних та специфічних французькій, українській та російській лінгвокультурам доменів та когнітивних ознак концептів “langue”, «мова», «язык». Спільними доменами досліджуваних концептів української та російської лінгвокультур є «мова-здатність» та «мова-засіб», а серед специфічних доменів ми знаходимо українську «мову-розмову» та французькі «мову-тип мови», «мову-код», «мову-лект/стиль» та «мову-систему».

Зважаючи на результати дослідження, зроблено висновки щодо специфіки концептуалізації мови носіями французької, української та російської мов. Мова у всіх проаналізованих лінгвокультурах перш за все є засобом спілкування, а для носіїв досліджуваних слов'янських мов також засобом порозуміння та ідентифікації у суспільстві. Для українців мова також має зв'язок із мисленнєвими процесами, емоціями та почуттями, а також пов'язана із поняттями компетентності, контролю та характеру (роз) мови. Для носіїв російської лінгвокультури когнітивні ознаки мови «кількість» та «володіння» належать до групи ознак про урядування мови мовцями. А французи концептуалізують мову у зв'язку з поняттями материнства, мистецтва та божественності та співвідносять мову із її вживанням. Концепт “langue” також може мати предметні ознаки. Мова для французів може бути догматичною та стереотипною, а її манера висловлювання – специфічною (арготичною чи індивідуальною). Для носіїв французької лінгвокультури мова також може вказувати на національність та вік її носіїв, з якого вони почали її вживати.

Ключові слова: концептуалізація, фразеологічні одиниці, концептуальні домени, об'єктивація, мова.

LEXICALISATION PECULIARITIES OF COGNITIVE FEATURES OF CONCEPTS “LANGUE”, «МОВА», «ЯЗЫК» IN FRENCH, UKRAINIAN AND RUSSIAN LANGUACULTURES

Fanahei Tetiana Mykolaivna,
PhD student (2-nd year) at the Department of Romance
Philology and Translation
Zaporizhzhya National University
tetianafanahei@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8508-923X

Purpose. The article aims to study the peculiarities of lexicalisation of cognitive features of concepts “langue”, «мова» and «язык» in French, Ukrainian and Russian languacultures by analysing phraseological units with representative words *langue*, *мова* and *язык*. The objects of the study are the concepts “langue” (language in French), «мова» (language in Ukrainian) та «язык» (language in Russian), and its subjects are phraseological units with lexicalised figurative features of these concepts.

Methods. The article defines methodological features of the structure principle of selection of phraseological units, semiotic analysis and method of linguistic reconstruction. The article also provides definitions of key notions such as concept, conceptualisation and languaculture.

Having performed the sample list of the research material, based on a structural principle, a semiotic analysis of the phraseological locutions was carried out to bring them to the corresponding domains of concepts «langue», «мова» and «язык» and the method of linguistic reconstruction was used to correlate the figurative components of the phraseological locutions and their meaning with the corresponding lexicalised cognitive features of the concept. Further, a comparative study of the obtained results in French, Ukrainian and Russian languacultures was carried out.

Results. All the results of the study are provided in the summary tables. It was revealed that all three studied languacultures have only one common cognitive feature – verbality, which proves that language in different languacultures is primarily a means of verbalisation and communication. Ukrainian and Russian languacultures also have (mis)understanding, identification and search among the common cognitive features, demonstrating that for the speakers of these languacultures, language is also a means of understanding and identification. Further, a number of specific for each languaculture cognitive features were singled out and analysed (Ukrainian – “mentality”, “periodicity”, “dynamism”, “desire”, “emotionality”, “ability”, “starting”, “control”, “successful conversation”, “spoiled conversation”, “logic”, “mysteriousness”, “topicality”, “precision”, “reticence”; Russian – “quantity”, “possession” and French – “motherhood”, “nationality”, “age” “reproductive property”, “dogmatism/stereotype”, “argotic”, “manner of expression”, “art”, “divinity”, “individual author’s style”, “use”, “tyranny”, “wood” and “green colour”).

Conclusions. The performed research of phraseological units with words-representatives *langue, мова, язык* made it possible to identify a number of common and specific to French, Ukrainian and Russian languacultures domains and cognitive features of the concepts «langue», «мова», «язык».

Common domains of the studied concepts of Ukrainian and Russian languacultures are “language-ability” and “language-means”, and among the specific domains of the languacultures we can find Ukrainian “language-conversation” and French “language-type of language”, “language-code”, “language-lect/style” and “language-system”.

Considering the results of the study, the conclusions were drawn concerning the specificity of conceptualisation of the language by French, Ukrainian and Russian native speakers. Language in all the analyzed languacultures is primarily the means of communication, and for the speakers of the studied Slavic languages it is also the means of understanding and identification in society. For the Ukrainians, the language also has a connection with thinking processes, emotions and feelings, as well as it is related to the concepts of competence, control and language/conversation character. For the speakers of Russian languaculture, cognitive features of the language like “quantity” and “possession” belong to the group of features about the language’s governance by speakers. And the French speakers conceptualise the language in connection with the concepts of motherhood, art and divinity and correlate the language with its use. The concept “langue” can also have the features of objects. Language for the French can be dogmatic and stereotypical, and its manner of expression can be specific (argotic or individual). For the speakers of French languaculture, language can also indicate the nationality and the age of its speakers, from which they began to use it.

Key words: conceptualisation, phraseological units, concept domains, objectification, language.

Вступ

Мова людини є не тільки її засобом комунікації, соціалізації та (само)ідентифікації, а ще й засобом концептуалізації світу. За допомогою мови ми пізнаємо та категоризуємо навколишнє середовище.

Численні науковці вивчають картину світу мовців за допомогою дослідження концептів через мову (у галузі когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології), наприклад, за допомогою концептуального аналізу. Але мова є не тільки інструментом концептуалізації, а й її об’єктом, але не багато робіт присвячені вивченню цього питання, тим паче у порівняльному аспекті (між різними лінгвокультурами). Наше дослідження спрямоване саме на процес концептуалізації мови у носіїв французької, української та російської лінгвокультури, що підкреслює **новизну та актуальність** такої теми, особливо, зважаючи на той факт, що нині в Україні бракує зіставних досліджень із французької мови (Кочерган, 2006: 89).

Одним з етапів дослідження концептуалізації мови, на якому ми концентруємось у цій роботі, є аналіз фразеологічних одиниць, які лексикалізують такий концепт. За М.Ф. Алефиренко, саме фразеологічний фонд мови найбільш яскраво відображає національну специфіку культури (Алефиренко, 2005: 276–282), що, безумовно, репрезентує перевагу для зіставних досліджень як наше. Більш того, «фразеологічні одиниці найчастіше відображають соціально орієнтовані і колективно засвоєні уявлення про ідеї і цінності часу та культури» (Олейников, Дзенс, 2015: 79), що дозволить нам більш точно дослідити процес концептуалізації у мовців. Слід зазначити, що фразеологічні одиниці відтворюють переважно історичні уявлення мовців про концепт та його ознаки.

Отже, **об’єктом** цього дослідження є концепти “langue”, «мова» та «язык», а його **предметом** виступають фразеологічні одиниці з лексикалізованими у них образними ознаками цих концептів. **Мета** нашого дослідження – дослідити особливості лексикалізації когнітивних ознак досліджуваних концептів. Для її досягнення були поставлені такі науково-дослідницькі **завдання**: зробити вибірку фразеологічних одиниць зі словами *langue, мова* та *язык* у французьких, українських та російських словниках; відібрати фразеологічні одиниці, які об’єктивують концепти “langue”, «мова», «язык»; зробити семіотичний аналіз для визначення вербалізованих доменів; використати метод лінгвокультурологічної реконструкції для виокремлення когнітивних ознак відповідних доменів досліджуваних концептів; порівняти склад отриманих когнітивних ознак у французькій, українській та російській лінгвокультурах.

Розділ 1. Ключові терміни дослідження

Лінгвокультура – це центральне поняття дисципліни лінгвокультурології, методологічною основою якої є положення про те, що «мова кожного народу є джерелом відомостей про його історію, формування та становлення ментальності, отже, мова відображає світобачення, світорозуміння і світовідчуття народу» (Космеда, 2016: 67). Тобто можемо визначити лінгвокультуру як певний сплав мови та культури народу, який є інструментом концептуалізації світу мовцями.

Концептуалізація розуміється нами як «один з найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні інформації, яка надходить до неї і приводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в мозку (психіці) людини» (Кубрякова, 1997: 93).

Під самим концептом ми маємо на увазі «дискретне ментальне утворення, яке є функціональною одиницею розумового коду людини (універсального предметного коду), яке має впорядковану внутрішню структуру, що являє собою результат пізнавальної (когнітивної) діяльності особистості і суспільства і несе комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет або явище, які відображаються, про інтерпретацію такої інформації суспільною свідомістю і відношення суспільної свідомості до такого явища або предмета» (Стернин, Розенфельд, 2008: 145).

Розділ 2. Методологія дослідження

Що стосується **методології нашого дослідження**, то для вибірки фразеологічних одиниць ми використали структурний принцип відбору. За І.В. Зиковою, цей принцип відбору матеріалу полягає у складанні дослідного корпусу мовних знаків з фразеологізмів, які безпосередньо включають до свого складу слова-репрезентанти концептів, які є свого роду «будівельними елементами фразеологічного образу» (Зикова, 2014: 152–153). Саме тому ми відібрали зі словників трьох вибраних мов усі фразеологічні одиниці (далі –ФО), які мали слова *langue, мова* та *язык* у своїй структурі.

Далі ми провели семіотичний аналіз виокремлених фразеологізмів. Виходячи з основних засад проведення семіотичного аналізу, сформульованих І.В. Зиковою (Зикова, 2014: 134–208), ми розподілили ФО у три групи, які відповідають трьом концептам: 1) «мова-система вираження та спілкування», 2) «язык-орган» та 3) «язык-об'єкт». У цій роботі ми продемонструємо результати аналізу ФО французької, української, російської мов, у значенні яких вербалізовано концепт «мова-система вираження та спілкування». Для цього ми залучили метод лінгвокультурологічної реконструкції (Зикова, 2014: 183–208), оскільки він дозволяє виявити, як співвідносяться образні компоненти фразеологізмів та їх значення із відповідними когнітивними ознаками концепту.

Фактичним матеріалом для дослідження слугували фразеологічні одиниці, відібрані з тлумачних словників французької (DDAF, 2000; DF, 1999; DH, 2012; LGLI, 2017; LL, 2000), української (АТС, 1973; ВСУМ, 2012; ВТС, 2007; НТС, 2007) та російської (Абрамов, 1999; Лопатин, Лопатина, 1990; Ожегов, 1986) мов.

Попередньо нами вже проведено аналіз дефініцій таких слів-репрезентантів концептів у трьох мовах (Фанагей, 2019: 61–68) та аналіз французьких фразеологізмів, які об'єктивують концепт “*langue*” у сучасній французькій мові (Фанагей, 2020: 65–73).

Отже, для виявлення когнітивних ознак, на нашу думку, важливо проаналізувати не тільки лексикографічні визначення виокремлених словосполучень, а і саму структуру таких висловів, адже кожен з них об'єктивує відповідний концепт і за допомогою форми (образів, закладених мовцями у разі формування концепту), і за допомогою значення (безпосереднього змісту концептуального утворення). Отже, безумовно, потрібно сконцентруватися і на самій формі фразеологічних одиниць, адже згідно з І.В. Зиковою, «відправною точкою дослідження фактично є «готовий образ» (Зикова, 2014: 152–153).

Розділ 3. Результати дослідження

Домен «мова-здатність»

Перший виокремлений нами домен концепту «мова-система вираження та спілкування» – це **домен «мова-здатність»**, який є лексикалізованим в обох досліджуваних слов'янських лінгвокультурах: в українській за допомогою численних висловів: *до мови приходить (прийти)* – «відновлювати здатність говорити» (НТС, 2007: 209; СУМ); *зав'язало (перепинило) мову кому* – «хтось утратив здатність говорити» (НТС, 2007: 209; СУМ); *вести мову* – «говорити» (НТС, 2007: 209; СУМ); *відбирати (відібрати) мову кому, віднімати (відняти) мову* – «втрачати здатність або бажання говорити» (СУМ), «хто-небудь втрачає здатність говорити від несподіванки, здивування, хвилювання, переляку, гніву і т. ін.» (ВСУМ, 2012), «позбавляти кого-небудь здатності говорити» (ВСУМ, 2012); *погубити думки (мову, слова і т. ін.)* – «втратити на якийсь час здатність логічно мислити, говорити» (ВСУМ, 2012); *утрачати/утратити (загубити) мову* – «на якийсь час позбуватися здатності говорити; німіти від сильного хвилювання, розгубленості і т. ін.» (ВСУМ, 2012); а в російській – виразами *владеет языком* (Абрамов, 1999: 949); *владеет несколькими языками* (Лопатин, 1990: 690).

Як бачимо, у ФО української мови об'єктивовані когнітивні ознаки «здатності» (здатність говорити (НТС, 2007: 209; СУМ; ВСУМ, 2012), здатність мислити (ВСУМ, 2012)), «вербальності» (здатність говорити (НТС, 2007: 209; СУМ; ВСУМ, 2012)) та «періодичності» (відновлювати, зав'язало, перепинило (НТС, 2007: 209; СУМ), відбирати, відібрати, віднімати, відняти (СУМ; ВСУМ, 2012), погубити (ВСУМ, 2012), втрачає (ВСУМ, 2012), позбавляти (ВСУМ, 2012)), утрачати, утратити, загубити (ВСУМ, 2012). З цього слід зробити висновки, що мова концептуалізується носіями української лінгвокультури як здатність вербалізації, що мовець може періодично мати або ні (залежно від ситуації).

Важливими когнітивними ознаками для українського концепту «мова» є:

- 1) «емоційність» (від несподіванки, здивування, хвилювання, переляку, гніву, від сильного хвилювання, розгубленості (ВСУМ, 2012)), що доводить нероздільний зв'язок мови, емоцій та почуттів;
- 2) «динамічність» (приходити, прийти (НТС, 2007: 209; СУМ));
- 3) «контроль» (вести мову (НТС, 2007: 209; СУМ));
- 4) «бажання» (бажання говорити (СУМ));
- 5) «логічність» (здатність логічно мислити, говорити (ВСУМ, 2012));
- 6) «ментальність» (здатність логічно мислити, говорити (ВСУМ, 2012)).

Такі когнітивні ознаки демонструють зв'язок концепту «мова» з мисленневою діяльністю, логікою та волевиявленням для українофонних мовців.

У російській лінгвокультурі актуалізовані когнітивні ознаки:

- 1) «**володіння**» (владеть языком (Абрамов, 1999: 949, Лопатин, 1990: 690));
- 2) «**кількості**» (владеть несколькими языками (Лопатин, 1990: 690)).

Отже, для представників російської лінгвокультури ідея володіння мовою співвідноситься із розвинутою мовною компетенцією, яка може ще й залежати від кількості опанованих мов.

Домен «мова-засіб»

Аналіз домену «мова-засіб» дозволив нам виявити, що для української та російської лінгвокультур мова є передусім **засобом порозуміння**: *говорити різними мовами (на різних мовах)* – «не розуміти один одного» (НТС, 2007: 209; СУМ); *знаходити спільну мову* – «досягти взаємного розуміння, згоди» (НТС, 2007: 209; СУМ); *спільна мова* – «взаєморозуміння між ким-небудь» (ВСУМ, 2012); *говорить языком кого-либо* (Абрамов, 1999: 949); *найти общий язык с кем-то* – «достичь взаимопонимания, согласия» (Лопатин, 1990: 690; Ожегов, 1986: 794); *говорить на разных языках с кем-н.* – «совершенно не достигать взаимопонимания» (Лопатин, 1990: 690; Ожегов, 1986: 794).

Також в українській мові цей домен об'єктивується такими словосполученнями: *говорити (заговорити) іншою мовою* – «стати іншим» (НТС, 2007: 209; СУМ); *забрало мови* – «хто-небудь не може нічого сказати через відсутність аргументів і т. ін.» (ВСУМ, 2012); *езопівська мова* – «замаскований спосіб вираження думок з недомовками й натяками» (ВТС: 682; СУМ). Можемо зазначити, що мова для носіїв української лінгвокультури також концептуалізується як **засіб спілкування та ідентифікації**.

Спільними когнітивними ознаками обох мов є:

1) «**вербальність**» (говорити, заговорити (НТС, 2007: 209; СУМ), (нічого) сказати (ВСУМ, 2012); говорить (Абрамов, 1999: 949; Лопатин, 1990: 690; Ожегов, 1986: 794)),

2) «**(не)порозуміння**» ((не) розуміти один одного (НТС, 2007: 209; СУМ), взаємного розуміння, згоди (НТС, 2007: 209; СУМ), взаєморозуміння між ким-небудь (ВСУМ, 2012); (совершенно не) достигать/достичь взаимопонимания, согласия (Лопатин, 1990: 690; Ожегов, 1986: 794));

3) «**ідентифікація**» (стати іншим (НТС, 2007: 209; СУМ), іншою мовою, спільну мову (НТС, 2007: 209; СУМ); языком кого-либо (Абрамов, 1999: 949), общий язык, на разных языках (Лопатин, 1990: 690; Ожегов, 1986: 794)).

Наявність цих спільних ознак свідчить, що «мова»/«язык» – концепти тісно пов'язані із мисленневою діяльністю мовців та їх (само)ідентифікацією у суспільстві. Але в українській лінгвокультурі також вербалізована ознака «**ментальності**» (мова – спосіб вираження думок (ВТС: 682; СУМ), відсутність аргументів (ВСУМ, 2012)), а в російській – «**пошуку**» (найти общий язык (Лопатин, 1990: 690; Ожегов, 1986: 794)). Також когнітивною ознакою фразеологізму *езопівська мова* – є «**таємничість**» (замаскований спосіб, з недомовками й натяками (ВТС: 682; СУМ)). Еквівалент такого вислову наявний і у російській та французькій мовах, але він не був зафіксований у проаналізованих словниках.

Тепер проаналізуємо домену концепту «**мова-система вираження та спілкування**», які є специфічними для кожної з досліджуваних лінгвокультур.

Домен «мова-розмова»

Домен «**мова-розмова**» зафіксований у формі ФО тільки в українській лінгвокультурі. Він вербалізований у таких виразах, як: *зайшла мова про кого/що* – «про кого/що-небудь почали говорити» (НТС, 2007: 210; СУМ); *зводити (звести) мову на кого/що* – «про кого/що-небудь почати говорити» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мова була раніше про кого/що* – «говорилося раніше про кого/що-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мова йде (мовиться) про кого/що* – «про кого/що говориться» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мова не мовилася* – «не було бажання говорити, не говорилося» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мову почати (розпочати, завести та ін.)* – «почати говорити» (НТС, 2007: 210; СУМ); *не даватися (здаватися) на мову* – «не хотіти розмовляти» (НТС, 2007: 210; СУМ); *марнувати мову (слова)* – «говорити безпредметно, без потреби і т. ін.» (ВСУМ, 2012); *мова коротка в кого з ким* – «немає про що багато говорити кому-небудь з кимось» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мова (розмова) коротка* – «хтось рішуче діє в певних обставинах; не церемониться, не рахується з ким-небудь» (ВСУМ, 2012); *мову знаходити з ким* – «мати про що поговорити з ким-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ); *на мові стати з ким* – «поговорити з ким-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ); *скутий на слова (на мову)* – «який не любить багато говорити; небагатослівний, неба лакучий» (ВСУМ, 2012); *не може (не могло) бути (й) мови про що* – «немає (не було) чого й говорити про здійснення чого-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ); *гострий на мову (на слово, на язык)* – «здатний влучно, дошкульно висловлюватися; дотепний» (НТС, 2007: 210; СУМ); *інша мова* – «уживається для вираження схвалення чогось; зовсім не те, що було; не так, як було, а краще» (ВСУМ, 2012); *тільки й мови* – «хто-небудь говорить виключно про когось або про щось» (ВСУМ, 2012).

Серед ознак домену «мова-розмова» у ФО української мови вербалізувались:

1) «**початок**»: *зайшла мова про кого/що* – «про кого/що-небудь почали говорити» (НТС, 2007: 210; СУМ); *зводити (звести) мову на кого/що* – «про кого/що-небудь почати говорити» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мова була раніше про кого/що* – «говорилося раніше про кого/що-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мова йде (мовиться) про кого/що* – «про кого/що говориться» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мова не мовилася* – «не було бажання

говорити, не говорилося» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мову почати (розпочати, завести та ін.)* – «почати говорити» (НТС, 2007: 210; СУМ);

2) «успішна розмова» залежить від наявності спільної теми між мовцями (та їх бажання її знайти – ознака «пошуку»): *мову знаходити з ким-небудь* – «мати про що поговорити з ким-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ); *на мові стати з ким* – «поговорити з ким-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ);

3) «зіпсована розмова» може бути:

– через відсутність бажання говорити: *не даватися (здаватися) на мову* – «не хотіти розмовляти» (НТС, 2007: 210; СУМ);

– через недотримання основного правила комунікації – нехтування спільною темою (або її відсутності): *марнувати мову (слова)* – «говорити безпредметно, без потреби і т. ін.» (ВСУМ, 2012); *мова коротка в кого з ким* – «немає про що багато говорити кому-небудь з кимось» (НТС, 2007: 210; СУМ); *не може (не могло) бути (ї) мови про що* – «немає (не було) чого й говорити про здійснення чого-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ);

4) ознака «небагатослівність» проявляється як оцінка:

– рішучості характеру мовця: *мова (розмова) коротка* – «хтось рішуче діє в певних обставинах; не церемониться, не рахується з ким-небудь» (ВСУМ, 2012);

– комунікативної компетенції мовця: *скутий на слова (на мову)* – «який не любить багато говорити; небагатослівний, небалакучий» (ВСУМ, 2012);

5) ознака «влучність» як оцінка:

– самого мовця: *гострий на мову (на слово, на язик)* – «здатний влучно, дошкульно висловлюватися; дотепний» (НТС, 2007: 210; СУМ);

– якоїсь події, факту тощо: *інша мова* – «уживається для вираження схвалення чогось; зовсім не те, що було; не так, як було, а краще» (ВСУМ, 2012);

6) ознака «актуальність»: *тільки й мови* – «хто-небудь говорить виключно про когось або про щось» (ВСУМ, 2012).

Домен «мова-тип мови»

Французькі ФО також вербалізують декілька специфічних французькій лінгвокультурі доменів концепту «мова-система вираження та спілкування», один з яких – це домен “**langue-type de langue**” («мова-тип мови»), де лексикалізовано ознаку «материнська/рідна мова»: *langue maternelle* – “celle du pays où l’on est né” (DF: 694), “que l’on a parlé dès son plus jeune âge, dans son pays d’origine” (DDAF: 500); та мову-матір: *langue mère* – “qui a donné naissance à d’autres langues” (DF: 694), “celle qui a servi à en former d’autres” (LL: 913).

У таких висловах актуалізовано когнітивні ознаки «вербальності» (que l’on a parlé (DDAF: 500)), «материнства» (*langue maternelle* (DF: 694; DDAF: 500)); *langue mère* (DF: 694; LL: 913)), «національності» (pays où l’on est né (DF: 694), dans son pays d’origine (DDAF: 500)), «віку» (dès son plus jeune âge (DDAF: 500)) та «репродуктивності» (qui a donné naissance à d’autres langues (DF: 694), qui a servi à en former d’autres (LL: 913)).

Домен “**langue-type de langue**” також лексикалізований словосполученнями *langue de bois* – “discours dogmatique et stéréotypé” (DH: 905), “manière rigide de s’exprimer en manipulant les stéréotypes et les formules figées; en politique, discours dogmatique révélant l’absence d’idée nouvelle” (LGLI: 659); та *langue verte* – “l’argot” (DF: 694). У таких виразах об’єктивуються когнітивні ознаки «деревини» (*langue de bois* (DH: 905)), «зеленого кольору» (*langue verte* (DF: 694)), «догматичності/стереотипності» (discours dogmatique et stéréotypé (DH: 905), s’exprimer en manipulant les stéréotypes et les formules figées, discours dogmatique révélant l’absence d’idée nouvelle (LGLI: 659)), «арготичності» (manière rigide de s’exprimer (LGLI: 659), l’argot (DF: 694)) та «манери висловлювання» (manière de s’exprimer (LGLI: 659)).

Домен «мова-код»

Французький домен “**langue-code**” («мова-код») лексикалізований у словосполученні *la langue des dieux* – “la poésie” (LL: 913), у якому об’єктивовані ознаки «мистецтва» (*la poésie* (LL: 913)) та «божественності» (*la langue des dieux* (LL: 913)).

Домен «мова-лект/мова-стиль»

Наступний французький домен “**langue-lecte/langue-style**” («мова-лект/мова-стиль») лексикалізовано у виразі *la langue de Corneille* – “l’ensemble des mots et des tournures dont un auteur fait surtout l’usage” (LL: 913). «Особливості стилю автора слугують ознаками для вербалізації такого домену концепту «мова» (Фанагей, 2020: 70). Отже, тут лексикалізована ознака «індивідуальний стиль автора».

Домен «мова-система»

Останній специфічний домен французької лінгвокультури “**langue-système**” («мова-система») об’єктивовано фразеологічним зворотом *l’usage est le tyran des langues* (досл. узус – тиран мов) – “il prévaut parfois sur des règles qui devraient les régir” (DDAF: 500), у якому актуалізуються когнітивні ознаки «уживання» та «тиранія».

Висновки

Отже, виконане дослідження фразеологічних одиниць із словами-репрезентантами *langue, мова, язик* дало змогу виявити низку спільних та специфічних французькій, українській та російській лінгвокультурам доменів та когнітивних ознак концептів “langue”, «мова», «язик», які ми представляємо у таблицях 1 (щодо доменів) та 2 (щодо когнітивних ознак):

Таблиця 1

Домени

Французька лінгвокультура	Українська лінгвокультура	Російська лінгвокультура
–	«Мова-здатність»	
–	«Мова-засіб»	
–	«Мова-розмова»	–
«Мова-тип мови»	–	–
«Мова-код»	–	–
«Мова-лект/стиль»	–	–
«Мова-система»	–	–

Ми зробили спільну таблицю з когнітивними ознаками, які лексикалізовано у проаналізованих фразеологічних одиницях (не розділяючи їх за доменами), адже ми цікавимося, які взагалі когнітивні ознаки мають концепти “langue”, «мова», «язык» у досліджуваних лінгвокультурах:

Таблиця 2

Когнітивні ознаки

Французька лінгвокультура	Українська лінгвокультура	Російська лінгвокультура
	«Вербальність»	
–	«(Не)порозуміння»	
–	«Ідентифікація»	
–	«Пошук»	
–	«Ментальність»	–
–	«Періодичність»	–
–	«Динамічність»	–
–	«Бажання»	–
–	«Емоційність»	–
–	«Здатність»	–
–	«Початок»	–
–	«Контроль»	–
–	«Успішна розмова»	–
–	«Зіпсована розмова»	–
–	«Логічність»	–
–	«Таємничість»	–
–	«Актуальність»	–
–	«Влучність»	–
–	«Небагатослівність»	–
		«Кількість»
–	–	«Володіння»
«Материнство»	–	–
«Національність»	–	–
«Вік»	–	–
«Репродуктивність»	–	–
«Догматичність / стереотипність»	–	–
«Арготичність»	–	–
«Манера висловлювання»	–	–
«Мистецтво»	–	–
«Божественність»	–	–
«Індивідуальний стиль автора»	–	–
«Уживання»	–	–
«Тиранія»	–	–
«Деревина»	–	–
«Зелений колір»	–	–

Таким чином, наочно продемонстровано, що французькі, українські та російські фразеологічні одиниці лексикалізують тільки одну спільну когнітивну ознаку – «вербальність», оскільки мова у різних лінгвокультурах перш за все є засобом спілкування.

Українська та російська лінгвокультури серед спільних їм когнітивних ознак вербалізували ознаки «(не)порозуміння», «ідентифікація» та «пошук». Отже, мова для носіїв цих слов'янських мов – це засіб порозуміння, а мовці «шукають» цього порозуміння, тобто мають інтенцію досягати згоди через мову. Для них також мова – це засіб ідентифікації у суспільстві, адже мова допомагає зрозуміти, хто «свій», а хто «чужий», тобто хто належить до певної мовної спільноти серед мовців численної кількості мов.

Інші виокремлені когнітивні ознаки є специфічними для кожної з досліджуваних лінгвокультур. «Ментальність» підкреслює зв'язок мови із мисленевими процесами для носіїв української. «Періодичність», «початок» та «динамічність» дозволяють зрозуміти, що мова – це не константне явище, тобто мовці до неї вдаються тільки за певних умов, коли вони мають таку здатність, можливість та/або бажання.

Серед інших специфічних когнітивних ознак українського концепту «мова» ми виокремили (не)компетентність мовців («логічність», «небагатослівність»), ознаки урядування мови мовцями («контроль») та характер (роз)мови («успішна розмова», «зіпсована розмова», «таємничість», «влучність», «актуальність»). Слід також наголосити на зв'язку мови з емоціями та почуттями («емоційність»).

Проаналізувавши російські ФО, ми відокремили дві специфічні російській лінгвокультурі когнітивні ознаки мови – «кількість» та «володіння», що також належать до групи ознак про урядування мови мовцями.

Через аналіз ФО ми дійшли висновків, що французи концептуалізують зв'язок мови із поняттями материнства (звідки ідеї першої мови та репродуктивності), мистецтва та божественності. Також французи співвідносять мову із її вживанням (яке, до речі, може бути її тираном, змінювати її попри все). Концепт “langue” також може мати предметні ознаки (деревина та зелений колір). Мова для французів може бути догматичною та стереотипною, а її манера висловлювання – специфічною (арготичною чи індивідуальною). Та також мова може вказувати на національність та вік (з якого її почали вживати) її носіїв.

Отже, ми дослідили особливості лексикалізації когнітивних ознак концептів “langue”, «мова» чи «язык» через аналіз французьких, українських та російських фразеологізмів із відповідними словами-репрезентантами та виявили, що мова – це комплексне явище з багатьма функціями для носіїв кожної з досліджуваних лінгвокультур. Для уточнення того, як саме мовці репрезентують мову, ми проведемо асоціативні експерименти із носіями французької, української та російської лінгвокультур в Україні та у Франції (цей етап вивчення таких концептів є однією з перспектив нашого подальшого дослідження).

Література:

1. Абрамов Н. А. Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений. 1999. С. 951. URL: https://synonymonline.ru/download/n.abramov-slovar_sinonimov.pdf (дата звернення: 21.03.2020).
2. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке : учебное пособие. Москва : Флинта, Наука, 2005. 416 с.
3. АТС, Академічний тлумачний словник: Словник української мови в 11 томах. Том 4, 1973. С. 768–769.
4. ВСУМ, 2012, Всесвітній словник української мови. URL: <https://uk.worldwidedictionary.org/%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0> (дата звернення: 16.04.2020).
5. ВТС, Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ–Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
6. Зыкова И.Р. Роль концептосферы культуры в формировании фразеологизмов как культурно-языковых знаков : диссертация на соиск. уч. ст. д-ра филол. наук : 10.02.19. Москва, 2014. 510 с.
7. Космеда Т.А. Ще раз про характер народу та характер мови: міф чи реальність. *Лінгвокультурологія. Етнолінгвістика. Українське мовознавство*. № 1(46). 2016. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», С. 66–77.
8. Кочерган М.П. Зіставне мовознавство: історія становлення і розвитку. *Мовознавство*, 2006. № 2–3. С. 78–89.
9. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва : Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. С. 93–94.
10. Лопатин В.В., Лопатина Л.Е. Малый толковый словарь русского языка: Ок. 35 000 слов. Москва : Русский язык, 1990. С. 690.
11. НТС, Новый тлумачний словник української мови: 2 том / Уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. Київ : Видавництво «АКОНІТ», 2007. С. 209–210.
12. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / Под. ред. Н.Ю. Шведовой. 18-у изд., стереотип. Москва : Русский язык, 1986. 797 с.
13. Олейников Д.А., Дзенс Н.И. Фразеологизмы как зеркало истории и культуры немецкого этносоциума. *Язык, культура, текст: контрастивный анализ* : материалы IV международной научно-практической конференции (г. Славянск-на-Кубани, 20–25 апреля 2015 г.) / под ред.: Е.В. Литус, В.Б. Синдеевой, Е.П. Кузнецовой, А.А. Шерединой. Славянск-на-Кубани : Филиал Кубанского гос. ун-та в г. Славянске-на-Кубани, 2015. С. 78–83.
14. Стернин И.А., Розенфельд М.Я. Слово и образ : монография / Под ред. И.А. Стернина. Воронеж : «Истоки», 2008. 243 с.

15. Фанагей Т.М. Концептуальний аналіз слів LANGUE та MOBA у французькій та українській лінгвокультурах. *Нова філологія* : збірник наукових праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. № 77. С. 61–68.
16. Фанагей Т.М. Французькі фразеологізми як засіб об'єктивації концепту “langue” у сучасній французькій мові. *Людина в мовному просторі: історична спадщина, проблеми, перспективи розвитку* : матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Бердянськ, 12 травня 2020 р.) / упоряд.: В.В. Богдан, Б.А. Салюк, А.М. Сердюк. Бердянськ : БДПУ, 2020. С. 65–73.
17. DDAF, Dictionnaire de l'Académie française: Neuvième édition. Tome 2. Paris: Librairie Arthème Rayard – Imprimerie Nationale Editions, 2000. P. 500.
18. DF, Dictionnaire Flammarion de la langue française. Paris: Flammarion, 1999. P. 694.
19. DH, Dictionnaire Hachette. Paris : HACHETTE LIVRE, 2012. P. 905.
20. LGLI, Le Grand Larousse Illustré / (direction générale Isabelle Jeuge-Maynard / direction éditoriale Claude Nimmo). Paris : Larousse, 2017. 2106 p.
21. LL, Le Littré : Dictionnaire de la langue française en un volume. Paris : Hachette Livre, 2000. P. 913–914.

References:

1. Abramov, N.A. (1999). Slovar russkikh sinonimov i shodnyih po smyslu vyrazheniy [Dictionary of Russian synonyms and expressions with similar meaning]. P. 951. Retrieved from: https://synonymonline.ru/download/n.abramov-slovar_sinonimov.pdf [in Russian].
2. Alefirenko, N.F. (2005). Sovremennyye problemy nauki o yazyike: uchebnoe posobie [Contemporary problems of language science: learning guide]. Moscow: Flinta, Science, 416 p. [in Russian].
3. ATS (1973). Akademichnyi tlumachnyi slovnyk: Slovnyk ukrainskoi movy v 11 tomakh. Tom 4 [ADD, Academic defining dictionary: Ukrainian language dictionary in 11 volumes]. Volume 4, P. 768–769 [in Ukrainian].
4. VSUM (2012). Vsesvitnii slovnyk ukrainskoi movy [WWULD, Worldwide Ukrainian language dictionary]. Retrieved from: <https://uk.worldwidedictionary.org/%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0> [in Ukrainian].
5. VTS (2007). Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [BDD, Big defining dictionary of contemporary Ukrainian language] / Comp. and chief edit. V.T. Busel. Kyiv: Irpin: Publishing house “Perun”, 1736 p. [in Ukrainian].
6. Zykova, I.R. (2014). Rol kontseptosferyi kulturyi v formirovanni frazeologizmov kak kulturno-yazykovyih znakov [The role of the concept sphere of culture in the formation of phraseological units as cultural and linguistic signs]. Doctoral diss. of Phil. Science: 10.02.19. Moscow, 510 p. [in Russian].
7. Kosmeda, T.A. (2016). Shche raz pro kharakter narodu ta kharakter movy: mif chy realnist [Once more about character of people and character of language: myth or reality]. Cultural Linguistics. Ethnolinguistics. Ukrainian linguistics. No. 1(46)/2016. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv. Publishing and printing center “Kyiv University”, P. 66–77 [in Ukrainian].
8. Kocherhan, M.P. (2006). Zistavne movoznavstvo: istoriia stanovlennia i rozvytku [Comparable linguistics: history of formation and development]. Linguistics, No. 2–3. P. 78–89 [in Ukrainian].
9. Kubryakova, E.S. (1997). Kratkiy slovar kognitivnyh terminov [Brief dictionary of cognitive terms]. Moscow: Philology department of Moscow State University named after M.V. Lomonosov, P. 93–94 [in Russian].
10. Lopatin, V.V., Lopatina L.E. (1990). Malyyi tolkovyyi slovar russkogo yazyka: Ok. 35 000 slov [Small defining dictionary of Russian language: about 35 000 words]. Moscow: Russian language, P. 690 [in Russian].
11. NTS (2007). Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: 2 tom. [NDD, New defining dictionary of Ukrainian language: volume 2] / Compiled by V. Yaremenko, O. Slipushko. Kyiv: Publishing house “AKONIT”, P. 209–210 [in Ukrainian].
12. Ozhegov, S.I. (1986). Slovar russkogo yazyka: Ok. 57 000 slov. [Dictionary of Russian language: about 57 000 words] / Edited by N.Yu. Shvedova. 18-th edition, stereotyp. Moscow: Russian language, 797 p. [in Russian].
13. Oleynikov, D.A., Dzents, N.I. (2015). Frazeologizmyi kak zerkalo istorii i kulturyi nemetskogo etnosotsiuma [Phraseology as a mirror of the history and culture of the German ethno society]. Language, culture, text: contrast analysis: materials of the IV International Scientific and Practical Conference. Slaviansk-on-Kuban, April, 20–25, 2015 / Edited by E.V. Litus, V.B. Sindeeva, E.P. Kuznetsova, A.A. Sheverdina. Slaviansk-on-Kuban: Affiliation of Kuban State University in Slaviansk-on-Kuban, P. 78–83 [in Russian].
14. Sternin, I.A., Rozenfeld, M.Ya. (2008). Slovo i obraz. [Word and image]. Monography / Edited by I.A. Sternin. Voronezh: “Istoki”, 243 p. [in Russian].
15. Fanahei, T.M. (2019). Kontseptualnyi analiz sliv LANGUE ta MOVA u frantsuzkii ta ukrainskii linhvokulturakh [Conceptual analysis of words LANGUE and MOBA in French and Ukrainian languacultures]. New philology. Collection of scientific works. Zaporizhzhia: ZNU, No. 77. P. 61–68 [in Ukrainian].
16. Fanahei, T.M. (2020). Frantsuzki frazeologizmy yak zasib obiektyvatsii kontseptu “langue” u suchasni frantsuzkii movi [French phraseological units as a means of objectification of the concept of “langue” in contemporary French language]. A human being in the language space: historical heritage, problems, perspectives of development: materials of the III International Scientific and Practical Internet Conference. (Berdiansk, May, 12, 2020) / Compiled by V.V. Bohdan, B.A. Saliuk, A.M. Serdiuk. Berdiansk: BSTU, P. 65–73 [in Ukrainian].

17. DDAF, Dictionnaire de l'Académie française: Neuvième édition. Tome 2. Paris: Librairie Arthème Rayard – Imprimerie Nationale Editions, 2000. P. 500.
18. DF, Dictionnaire Flammarion de la langue française. Paris: Flammarion, 1999. P. 694.
19. DH, Dictionnaire Hachette. Paris: HACHETTE LIVRE, 2012. P. 905.
20. LGLI, Le Grand Larousse Illustré / (direction générale Isabelle Jeuge-Maynard / direction éditoriale Claude Nimmo). Paris: Larousse, 2017. 2106 p.
21. LL, Le Littré: Dictionnaire de la langue française en un volume. Paris: Hachette Livre, 2000. P. 913–914.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2021
The article was received 29 March 2021